

Энергетикалық ынтымақтастық терроризмге, контрабандаға және басқа да заңсыз әрекеттерге қарсы күрес сияқты басқа да мүдделі мәселелер бойынша ынтымақтастыққа әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, ол аймақтағы саяси дауларды шешуге де ықпал етуі мүмкін.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Жильцов С. С. Энергетическая политика Турции в Каспийском регионе. – Геоэкономика энергетики. № 2 (14). - 2021. С. 32–47
2. Оздемир В., Гулиев И.А.. Энергетическая дипломатия Турции // Вестник МГИМО-Университета. 2016;(2(47)):101-110. https://www.vestnik.mgimo.ru/jour/article/view/515?locale=ru_RU
3. Какова роль Турции на Каспии - отвечает эксперт // <https://az.sputniknews.ru/20210213/azerbaijan-kaspy-turkey-iran-turkmenistan-426218227.html> 13.02.2021
4. Жильцов С. С. Энергетическая политика Турции в Каспийском регионе. – Геоэкономика энергетики. № 2 (14). - 2021. С. 32–47
5. Жильцов С.С. Трудопроводная игра в Каспийском регионе. Проблемы постсоветского пространства. 2015;(1):96-115. // <https://www.postsovietarea.com/jour/article/view/>
6. Dönemi Stratejik Planı 2010—2014 [Electronic resource] // Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. Mode of access: <http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/ETKB_2010_2014_Stratejik_Planı.pdf>. Date of access: 21.04.2010
7. Елюбаев Ж.С. Правовое регулирование недропользования и инвестиционной деятельности в странах Каспийского и Черноморского регионов // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31508274
8. Çalık Enerji [Electronic resource] // Çalık Holding. Mode of access: <<http://www.calikenerji.com.tr/map.php?sf=sitemap>>. Date of access: 06.04.2010
9. Cornell, S. E. The Baku—Tbilisi—Ceyhan Pipeline: Implications for Azerbaijan / S. E. Cornell, F. Ismailzade [Electronic resource] // Central Asia-Caucasus Institute. Mode of access: <http://www.silkroadstudies.org/BTC_4.pdf>. Date of access:
10. Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. Genel Müdürlüğü (BOTAS) [Electronic resource] // Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. Mode of access: <<http://www.enerji.gov.tr/BysWEB/DownloadBelgeServlet?read=db&fileId=49223>>. Date of access: 21.04.2010.
11. ‘SOCAR возьмет 80% of Трансанатолийского трубопровода’, Natural Gas Europe, 27 декабря 2011, <http://www.naturalgaseurope.com/socar-to-take-80-oftrans-anatolian-pipeline-4186>

ӘӨЖ 327

ЗАМАНАУИ САЙЛАУ ЖҮЙЕЛЕРІ: САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Бекмұқа Аяжан Мұратқызы

bekmuka@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ аймақтану кафедрасының студенті,

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Қилыбаева П.Қ.

Қазіргі уақытта ҚХР әлемдегі ең ірі және қарқынды дамып келе жатқан державалардың бірі болып табылады. Қытай Халық Республикасының дамуының жетістіктері көбінесе оның басшылығының соңғы отыз жыл ішінде жүргізіп отырған, ең алдымен экономикалық салаға әсер ететін, бірақ әлеуметтік және саяси өлшемдері бар жаңғырту саясатымен байланысты. ҚХР-дағы саяси өзгерістер саяси жүйені өзгеріп жатқан әлеуметтік-экономикалық жағдайларға біртіндеп бейімдеу ретінде жүзеге асырылады деп айта аламыз. Қытайдың саяси модернизациясы басқарылымды сипатқа ие, абайлап басқан адамдармен алға жылжуда. «Үлкен Қытайда» - ҚХР және Қытай Республикасы (Тайвань) бірге түрлі саяси жүйелер қатар өмір сүреді, бұл, зерттеуге ерекше қызығушылық тудырады. Қытайдың екі бөлігіндегі модернизация процестері, ұқсас сценарийлер бойынша жүрді: олардың бастамашысы, ең алдымен, ырықтандыру мен саяси өзгерістерді артта қалдырып, экономикалық дамуға ұмтылған авторитарлық режим болды. Тайваньның билеуші партиясы Гомиьндан белгілі бір әлеуметтік-экономикалық даму деңгейіне жеткенде саяси монополиядан бас тартты, ал ҚХР Коммунистік партиясы үстем жағдайды сақтап қалды. Елдегі саяси плюрализмнің дамуына кедергі келтіре отырып, ол өзінің әлеуметтік базасын кеңейтуге және заңдылықты нығайтуға тырысады. ҚХР басшылығы тікелей экономикалық реттеу элементтерін де сақтап отыр. ҚХР экономикасының модернизациясы кем дегенде шектеулі саяси бәсекелестікке мүмкіндік беретін «электорлық демократияның» құрылуына әкелмеді.

Соңғы онжылдықтарда Қытайда болып жатқан өзгерістер модернизация теориясы тұрғысынан қарастырылады.

ҚХР саяси жүйесінің жекелеген элементтерін жаңғырту мәселелеріне арналған. «Қытай Халық Республикасының саяси жүйесі (биліктің негізгі институттарының құрылымы)» және «Қытай қалай басқарылады» сияқты ұжымдық монографиялар ҚХР Мемлекеттік басқару жүйесін талдауға арналған [1]; ҚКП реформалаудағы рөлі Н. Л. Мамаеваның еңбектерінде зерттеледі [2].

ҚХР-да болып жатқан әлеуметтік-экономикалық процестердің әртүрлі аспектілері және олардың ықтимал саяси салдары шетелдік авторлардың бірқатар монографиялық зерттеулеріне, сондай-ақ эмпирикалық зерттеулердің нәтижесі болып табылатын көптеген ғылыми мақалаларға арналған [3].

Қазіргі зерттеулер модернизацияны дамудың негізгі әдісі және сонымен бірге қазіргі қоғамның басым құндылығы ретінде түсінуден туындайды [4].

Бұл жобаның мақсаты-Қытайдың сыртқы саудасындағы өзгерістерді жан-жақты сипаттау, сондай-ақ олардың елдің қазіргі әлемдік экономикадағы ұстанымына әсерін белгілеу.

Зерттеу міндеттері:

- Қытайдағы саяси модернизацияның ерекшеліктерін анықтау;
- ҚХР-да саяси реформалаудың негізгі кезеңдерін анықтау, олардың мазмұнын көрсету;

Қытай экономикасының өсуі және оның басқа елдердің экономикаларымен өзара тәуелділігі ХХІ ғасырдың маңызды мәселелерінің бірі. Қытайдың әлемдік рөлін күшейтудің ұзақ мерзімді салдары әртүрлі бағаланады. Қытай басшылығы ресми түрде жарияланған бейбіт даму бағытын ұстануды баса айтады, ал көптеген елдерде Қытай өз экономикасының көлемі мен оның жетістіктері есебінен өзінің геосаяси ықпалын кеңейтуге ұмтылатын экспансионистік держава деген көзқарас кеңінен таралуда. Қытайдың беталысын қалай қабылдауға және оған қалай жауап беруге болатындығы туралы көзқарастар әр түрлі. Олар іс жүзінде Қытай экономикасының ел ішіндегі және одан тыс жерлердегі жетістіктері Қытайдың әлемдегі күші мен ықпалына қалай әсер ететіні немесе әсер етуі мүмкін екендігі туралы екі түрлі және жетілдірілмеген түсініктерді көрсетеді.

Бұл тәсілдердің арасындағы айырмашылық, сондай-ақ өсіп келе жатқан шиеленістің өршу ықтималдығы Қытайдың көрші және алыс аймақтардың экономикалық дамуына ресми түрде ықпал етуге арналған бастамалары мен ұйымдастыруларының алға жылжуының мысалында көрсетілуі мүмкін.

«Бір белдеу — бір жол» бастамасы және Азия инфрақұрылымдық инвестициялар банкі сияқты Қытайда байланыстырылған жерүсті және теңіз көлігі, энергетика және телекоммуникация инфрақұрылымын қаржыландыру және салу жөніндегі ауқымды жобалар көптеген жорамалдар мен күмән тудырды.

Қытай өзінің ұлттық стратегиясы аясында өзінің геосаяси ықпалын арттыру үшін көрші елдермен және Африкадан Еуропаға дейінгі басқа аймақтармен жаңа және бұрыннан бар байланыстарды қалай қолдана алатындығы әлі белгісіз. Ресми Қытай жаңа бастамаларға қатысу барлық елдер үшін пайдалы екенін, ал оппоненттер бұл бастамалар Қытайға геосаяси мақсаттарға жетудің қосымша құралы болатынын айтады. Қытай басшылығы оның басымдылығы экономикалық даму екенін үнемі атап өтеді және дәстүрлі түрде көршілерін, Америка Құрама Штаттары мен өз халқын Қытайдың сыртқы саяси міндеттері ең алдымен ұлттық экономиканы дамыту мүдделеріне қызмет етеді деп сендіруге тырысады.

2013 жылдан бастап ҚХР Төрағасы Си Цзиньпин ұсынған ауқымды бастамалар өңірдегі және бүкіл әлемдегі бейбітшілік пен өркендеу сияқты барлық нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған сыртқы саясаттың шын жалғасы ретінде ұсынылады.

Елде түбегейлі өзгерістер болып жатыр: ол экономикалық дамудың жаңа моделіне көшуде, яғни Қытайдың әлемдік экономикамен және тұтастай алғанда басқа мемлекеттермен қарым — қатынасы өзгеше болады. Сонымен қатар, ҚХР Төрағасы Си Цзиньпин елдің экономикалық өсуі мен аймақтағы және бүкіл әлемдегі қауіпсіздік пен тұрақтылық тікелей байланысты екенін көрсетуге тырысады. Бұл Қытайдың саяси экономикасының жаһандық деңгейге көтерілуінің не екенін анықтауға тырысатын мүмкіндік.

Соңғы онжылдықта Қытай экономикасының даму моделі және Қытайдың әлемдегі рөлі айтарлықтай өзгерді. 1970 жылдардың аяғынан бастап, реформалар басталып, ашықтық саясаты жарияланды және соңғы уақытқа дейін ел экономикасы жылына орта есеппен 10% өсті. 2000-шы жылдардың басында Қытай Дүниежүзілік сауда ұйымына кіргеннен кейін оның әлемдік экономикадағы рөлі қомақты және елеулі бола бастады, нәтижесінде ол халықаралық сауданың ең ірі қатысушысына айналды[5].

Соңғы он жыл ішінде Қытайдың тікелей шетелдік инвестициялар мен халықаралық қаржыландырудың жаһандық ағындарындағы үлесі, негізінен дамушы елдерге қарыздар мен қаржылық көмек арқылы өсіп келеді.

Саяси реформалар экономикалық реформалардың соңынан үлгермеді, саяси жүйенің жетілдірілмегендігі экономикалық реформалар мен дамуды тежеді. Осыған байланысты ҚКП –ның XVI съезі саясатты «материалдық мәдениет» пен «рухани мәдениетке» ұқсас «саяси мәдениет» деңгейіне көтерді.

XXI ғасырдың алғашқы жиырма жылында «шағын ауқаттылық» қоғамының жан-жақты құрылысын аяқтау мақсатында Қытай «социалистік нарықтық экономиканың мінсіз жүйесін» құрып, «үйлесімді социалистік қоғам» құруы керек. Осы мақсаттарға жету үшін Қытайдағы саяси реформалар «социалистік демократияны жетілдіруді» және «социалистік құқықтық мемлекетті» қамтамасыз етуі керек. XXI ғасырдың алғашқы жылдарында реформалар бірқатар маңызды жетістіктерге қол жеткізді: саяси тұрақтылық, билік буынының бейбіт түрде өзгеруі, саяси демократия деңгейінің айтарлықтай артуы.

Құқықтық социалистік мемлекеттің қалыптасуының бірінші кезеңі өтті, билеуші партияның көшбасшылық қабілеті мен деңгейі артты, партиялық құрылыс күшейе түсті. Бірақ XXI ғасырдың екінші онжылдығының басында заңнаманы, демократияны жүзеге

асыру көптеген, әсіресе ғасырдың басында ұлтшылдықтың күшеюімен қиындықтарға тап болады.

Сонымен бірге, «қытай арманы» Қытайдың қол жеткізуі үшін бірліктің орасан зор күштерін жұмылдыруда:

- а) реформаларды тереңдету және ашықтықты арттыру;
- б) өзінің барлық қоғамдық-саяси мәселелерін шешу;
- в) ҚКП-ның басшылық және билік күшін арттыру.

«Қытай арманын» жүзеге асыру процесі әлемдегі экономика, саясат, әскери іс, технология шыңына ұмтылуды, оларды игеруді білдіреді, АҚШ-тың орнына келетін жаңа ұлы державаның қалыптасу процесін көрсетеді.

«Қытай арманын» жүзеге асыру мақсатындағы саяси реформалар бейбіт дамумен, адамзаттың дамуы мен прогресіне үлес қосумен, барлық көрші елдермен бірлескен табысты дамумен байланысты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Политическая система Китайской Народной Республики (структура основных институтов власти). М., 1996; Как управляется Китай: Эволюция властных структур Китая в конце XX-начале XXI века / под ред МЛ. Титаренко. Второе, дополненное и обновленное издание. - М., 2004
2. Мамаева Н.Л. КПК на современном этапе развития (конец XX - начало XXI вв.) // Проблемы Дальнего Востока. 2006. №2. С. 43-54
3. Статьи и выступления. М., 2002; ЦзянЦзэминь. Реформа. Развитие. Стабильность. Статьи и выступления. - М., 2002; Цзян Цзэминь. О социализме с китайской спецификой. - М., 2002 - 2004. - Т. 1-3.
4. Виноградов А.В. Китайская модель модернизации. Поиски новой идентичности. - М., 2005. С.10
5. China Eclipses U.S. as Biggest Trading Nation. — Bloomberg News. — 2013. — February 10 // <http://www.bloomberg.com/news/articles/2013-02-09/china-passes-u-s-to-become-the-world-s-biggest-trading-nation>.

УДК 327.51

НОВАЯ КОНЦЕПЦИЯ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН НА ФОНЕ ПОСЛЕДНИХ СОБЫТИЙ В СТРАНАХ ПОСТСОВЕТСКОГО ПРОСТРАНСТВА

Беликова (Катпеннова) Асель Замирбековна

activka@mail.ru

Докторант 1 курса факультета международных отношений по специальности –

«Регионоведение» ЕНУ им. Л. Н. Гумилева

Научный руководитель – д.и.н., профессор Р. Таштемханова

В ходе своего последнего визита в феврале текущего года в Каракалпакстан по вопросам развития Приаралья Президент Республики Узбекистан Шавхат Мирзиёев отметил, что Узбекистану необходимо активизировать свои усилия по развитию экономики и обороны страны, скорее всего, подразумевая, что Узбекистан должен иметь способность отражения любой агрессии извне [1].